

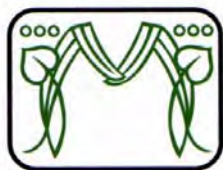
Huis te Manpad

**Advies restauratie lindebepanting
op het voorplein**

Ecologisch Adviesbureau Maes

Huis te Manpad
Advies restauratie lindebepplanting
op het voorplein

Ecologisch
Adviesbureau
Maes

in opdracht van

Stichting Huis te Manpad

december 2006

Colofon

Onderzoek en rapportage: Bert Maes

Lay-out: Emma van den Dool

Foto's: Bert Maes

Opdrachtgever: Stichting Huis te Manpad

Ecologisch Adviesbureau Maes
Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht
tel. 030-2302804
maes.dool@planet.nl

Inleiding

Het historische buitenplaats Huis te Manpad is beschermd als Rijksmonument. Het terrein is tevens aangewezen als Beschermd natuurmonument vanwege de hoge natuurwaarden, waaronder rijke groeiplaatsen van stinzenflora.

Een bijzonder en zeldzaam aspect van het landgoed is het voorplein. Dit voorplein is beplant met Hollandse linden waarvan er twintig in een tweetal carrés van elk tien lindebomen geplaatst zijn. Deze linden staan in een bijzonder plantverband, een quinconce. In totaal stonden er sinds de 18e eeuw zevenenveertig Hollandse linden op het voorplein. Van drie ervan is alleen de opslag van de stamvoet nog te zien. Een boom is in het verleden vervangen door een Zomerlinde.

Vanwege uitval van bomen op het voorplein is door het bestuur van de Stichting Huis te Manpad het besluit genomen het voorplein te restaureren d.m.v. verjonging van de historische beplanting.

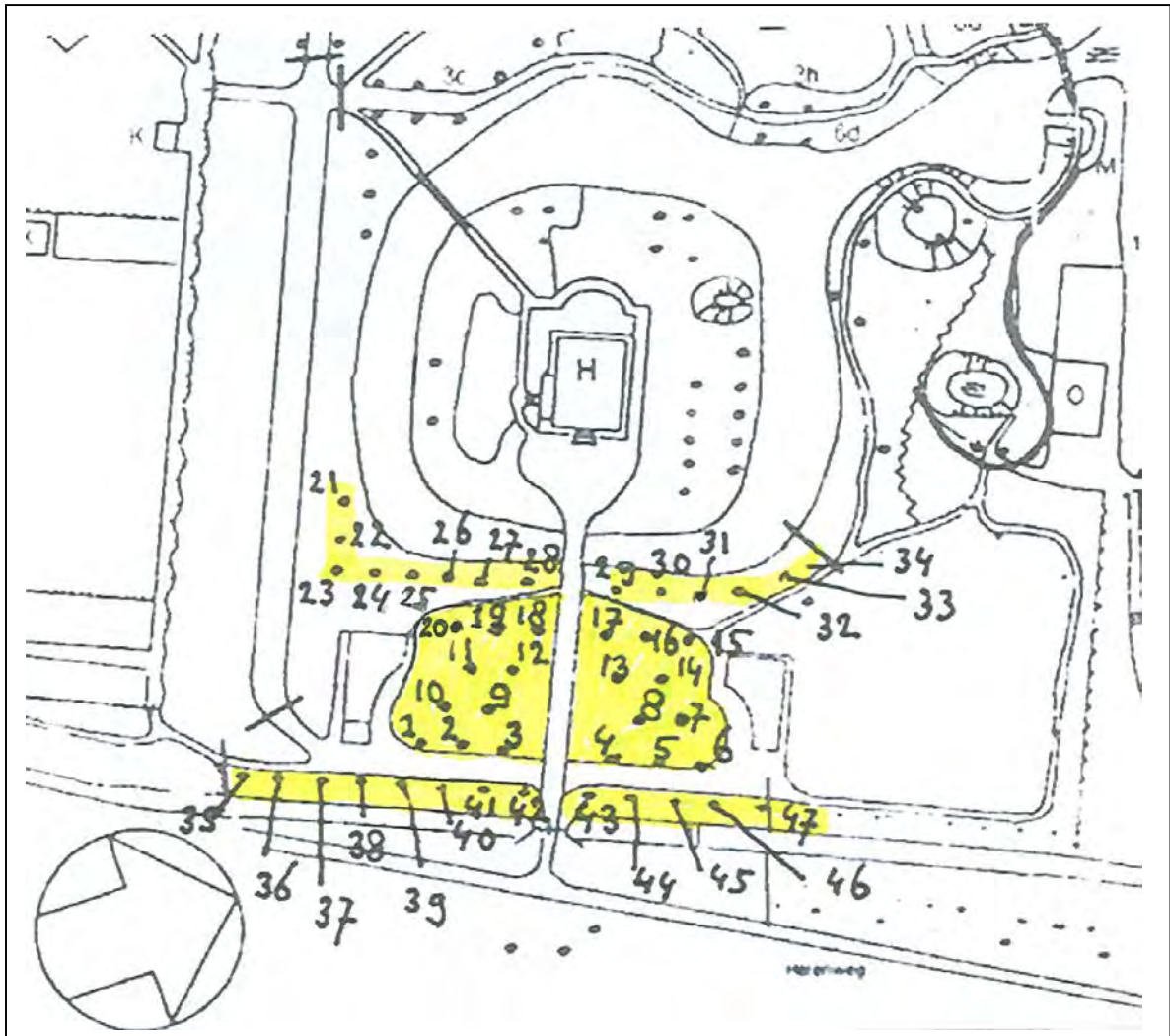
Ten behoeve van deze restauratie is aan het Ecologisch Adviesbureau Maes te Utrecht opdracht gegeven de linden van het voorplein in kaart te brengen en advies uit te brengen t.a.v. de volgende vragen:

- ◆ Hoe en op welk tijdstip kunnen de huidige linden gestekt en opgekweekt worden tot plantmateriaal? Doel is om deze historische lindekloon of meerdere klonen niet verloren te laten gaan. T.z.t. kan het opgekweekte plantmateriaal ook elders op het landgoed geplant worden.
- ◆ Welke firma's komen in aanmerking om het plantmateriaal op te kweken en te verzorgen tot het moment dat die bomen uitgeplant kunnen worden?
- ◆ Welke linden komen in aanmerking om als vervanging te dienen voor de linden op het voorterrein en waar zijn deze te verkrijgen?

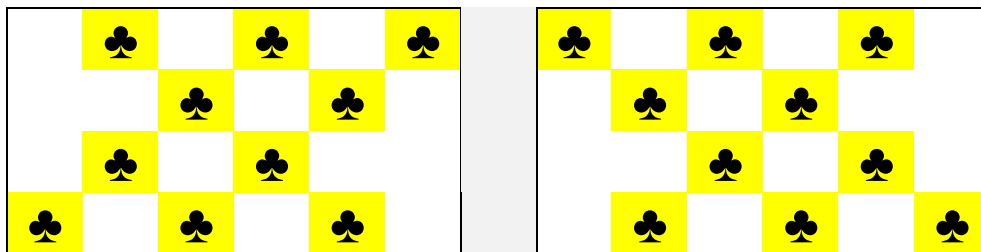
Resultaten van het onderzoek

De linden op het centrale voorplein zijn gegroepeerd in een quinconce verband van 3-2-2-3 waardoor opvallende diagonale effecten ontstaan (nrs. 1 t/m 20). Dit plantverband wordt door Jan van der Groen al in de 17e eeuw in de Nederlandse literatuur vermeld (Den Nederlandtsen hovenier, 1669).

In het originele ontwerp uit 1734 is deze karakteristieke vormgeving nog niet weergegeven.

plattegrond van het voorplein

schema quinconce – plantverband binnen carré's voorplein © EAM

Aan de Herenwegzijde staan langs de buitengracht resp. 8 (nrs. 35 t/m 42) en 5 linden (nrs. 43 t/m 47). Aan de binnengracht staan aan de voorzijde van het huis resp. 8 (nrs. 21 t/m 28) en 6 linden (nrs. 29 t/m 34)). In totaal staan er op het voorplein zevenenveertig lindebomen, waarvan bij drie bomen (de nrs 3, 10 en 12) alleen de levende opslag aan de stamvoet rest. Een derde boom (nr. 27) is enige jaren geleden vervangen door een afwijkende soort (*Tilia platyphyllos*, Zomerlinde). Drieënveertig bomen zijn zeer waarschijnlijk nog van de aanleg uit de eerste helft van de 18^e eeuw, circa 1734. De bomen in het centrale gedeelte zijn circa 2,60-2,70 meter in stamomvang. Langs de grachten komen dikkere exemplaren voor tot circa 3,30 meter omtrek.

Naast de linden van het voorplein staan aan de zijkant en achterzijde van het huis een aantal linden die ongeveer uit dezelfde aanlegtijd stammen. Vanwege het late seizoen, het veldonderzoek is op 9 november uitgevoerd, waren enkele bomen vrijwel bladloos en vruchtloos, waardoor geen volledig beeld werd verkregen.

Ofschoon geen direct overzicht bestaat van andere vergelijkbare lindevoorpleinen of bomenvoorpleinen, al dan niet in quinconce beplant, is het ongetwijfeld een zeer zeldzaam verschijnsel. In de 19^e eeuw zijn de meeste buitenplaatsen en parken immers omgevormd in landschappelijke stijl met verwijdering van de formele aanleg. Een ander voorbeeld is het voorplein van het landhuis Haanwijk (NB - Sint-Michielsgestel), dat echter een ander karakter heeft door de snoeivormen.

*Voorplein met
snoeilinden bij
Haanwijk*

Hollandse lindakloon “quinconce”

De linden van het centrale voorplein binnen de carré's blijken te bestaan uit één kloon van *Tilia x europaea* (de Hollandse linde). Deze originele kloon is niet in de literatuur beschreven en wordt hier aangeduid als kloon “quinconce”. Deze kloon kenmerkt zich door een opgaande stam met zware zijstammen die een kleine hoek met de hoofdstam maken. Ze maken daardoor een bijna een fastigiate indruk. De hoofdstam is in één geval in drie stammen gesplitst vanaf circa 5 à 6 meter hoogte. De meest bomen hebben vanaf circa 6 meter zware zijtakken. Kennelijk zijn ze in het verleden tot circa 6 meter hoogte opgesnoeid. Er zijn geen sporen waargenomen van een bepaalde esthetische snoei- of knotwijze. De stammen hebben een vrij regelmatige schorsstructuur van verticale richels. Uitgesproken is de sterke en dichte opslag van takuitlopers aan de stamvoet. De stamvoet is plaatselijk of geheel grillig verdikt, vermoedelijk samenhangend met het voorgaande. De opslag van de stamvoet is in het verleden niet verwijderd en tot op circa 75 cm gesnoeid. Hierdoor zijn de twijgen van deze opslag veelal sterk verhout. De knoppen zijn soms fel rood. Ook de jonge twijgen zijn soms roodachtig aan de bovenzijde.

diagonale effect van de quinconce met karakteristieke opslag van de boomvoeten. Links voor is een van de drie afgestorven linden te zien. Let op de karakteristieke stamvertakkingen.

Vastgesteld kon worden dat de bomen niet geënt zijn op een onderstam. De bladeren zijn rondachtig en scheef-hartvormig, (6)-7,5(8) x (6)-7,5(8) cm. De bovenzijde van het blad is kaal. De beharing van de bladonderzijde varieert van vrijwel afwezig tot spaarzaam behaard. De beharing is vooral te zien langs de hoofdnerf en verder verspreid over het bladmoes. Soms komen verspreid sterharen voor. De vrucht heeft vijf vrij sterke ribben en is behaard. Er zijn 4 of meer vruchten in een hangende bloeiwijze.

karakteristieke kortlotbladeren van de Hollandse lindekloon “quinconce”

Hollandse lindekloon “groep A”

Bij de bomen van de rijen langs de binnen en buitengracht zijn twee linden vormen te onderscheiden: de hierboven beschreven kloon “quinconce” en een tweede kloon. De klonen lijken willekeurig geplant. Mogelijk duidt het op een klein verschil in de aanplanttijd van de bomen langs de grachten en die van de quinconce-groep. Deze tweede kloon is door Rune Bengtsson (2005) beschreven onder “group A” en wordt om die reden hier aangeduid met kloon “groep A”.

linderij langs de gracht bij de Herenweg.

Deze groep valt binnen de “Pallida-groep” of “Koningslindegroep”. “Groep A” kenmerkt zich, evenals de eerstgenoemde kloon, door veel stamopslag aan de veelal verdikte

boomvoet. De boomvoet vertoont geprononceerde verdikkingen als een soort plankwortels. Daarnaast is de stam opvallend knoestig, maar de schorstructuur is toch vrij regelmatig. De stammen zijn gemiddeld dikker dan bij de eerste kloon, tot circa 3.30 meter stamomtrek. Kenmerkend is de bladvoet die recht en scheef is. Dus niet of weinig hartvormig. Het blad is kaal. De bladrand is scherper getand dan bij de eerste kloon. De bladgrootte is 4,5-6,5 (9,5) x 5,5-7,5 (10) cm. Er zijn 4 of meer vruchten die duidelijk omlaag gericht zijn. De schutbladen zijn gemiddeld groter dan de eerste kloon. Voorbeelden van deze kloon zijn de nrs' 21, 29, 45,46 en 47.

karacteristieke kortlotbladeren van de Hollandse lindekloon "groep A"

linderij langs de gracht rond het huis met op de voorgrond nr. 21 van de Hollandse lindekloon "groep A"

*linderij langs de buitengracht aan de herenweg
met linden van de Hollandse lindekloon "groep A"*

Betekenis van de lindeklonen

Uit de aanplant van beide klonen rond 1735 blijkt dat de oorsprong van deze klonen tenminste in de vroege 18e eeuw ligt, maar waarschijnlijker ouder zal zijn. In Zweden is kloon "groep A" waarschijnlijk al bekend uit 1630.

De twee Hollandse lindeklonen van het Huis te Manpad zijn unieke getuigen van een stukje Hollandse boomkwekerijgeschiedenis waar nog maar weinig van bekend is. Bekend is dat vanaf de 16^e tot en met de 18^e eeuw vele scheepsladingen met plantgoed van Hollandse linden geëxporteerd werden naar Engeland, Noord-Duitsland, de Scandinavische landen, de Baltische staten en Rusland. Verscheiden 17^e en 18^e eeuwse lanen uit deze landen bestaan nog steeds uit geïmporteerde Hollandse lindeklonen, afkomstig van Hollandse boomkwekerijen.

De Engelse botanicus Donald Pigott ontdekte rond 1990 dat vele oude lanen in Engeland uit Hollandse importlinden bestaan. Hij kon twee groepen van lindeklonen onderscheiden en publiceerde die in *The clones of common lime (Tilia x europaea Hayne) planted in England during the 17^e and 18^e centuries* in 1992.

De Zweedse onderzoeker Rune Bengtsson toonde in zijn proefschrift "*Variation in common lime (Tilia x europaea L.) in Swedish gardens of the 17th and 18th centuries*" aan dat in Zweden en in veel andere landen in Europa gedurende de 17^e en 18^e eeuw linden zijn geplant die afkomstig waren van Hollandse kwekerijen waarbij Haarlemse kwekers met name genoemd worden. Hij onderscheidde zestien historische lindeklonen. Zijn

inzicht wordt thans in Zweden gebruikt bij restauratie van historische beplantingen.

In Nederland is in 1992 gestart met het linde-arboretum bij Winterswijk. Bij het verzamelen van Nederlands historische lindemateriaal is gebruik gemaakt van de kennis van auteur dezes bij de samenstelling van de levende collectie.

het lindevoorplein vanaf het ingangshek

Verjongingswijze

Voor verjonging van de beplanting van het voorplein is het aan te bevelen te restaureren met de hierboven beschreven historische lindeklonen. Voor de rijen langs de grachten kan gebruik gemaakt worden van beide bestaande klonen. Voor het centrale carré kan het beste alleen van de Hollandse lindekloon “quinconce” gebruik gemaakt worden.

Linde nr. 27, een vrij jonge Zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), kan het beste door een van de twee oude klonen worden vervangen.

De bomen kunnen tot 5 a 6 meter worden opgesnoeid, waar vanaf ze op natuurlijke wijze kunnen vertakken. Er hoeft geen speciale snoeiwijze te worden toegepast. De bomen kunnen zowel in de breedte als in de hoogte uitgroeien. Als bomen door toeval twee- of meerstammig uitgroeien is dat geen bezwaar. De opslag vanaf de stamvoet kan, zoals nu te zien is, op circa 75 cm. worden gesnoeid. Traditioneel wordt de opslag van boven

vlak gesnoeid. Bij verwijdering van de oude boomvoet is het belangrijk om de wortelresten goed uit te frezen, zodat de jonge bomen in hetzelfde plantgat geplaatst kunnen worden. Hierdoor blijft het unieke historische beplantingspatroon uit 1735 intact.

Door deze aanpak blijft de unieke quinconce met het historische plantmateriaal behouden.

Nieuw plantmateriaal

Nieuw plantmateriaal kan het beste gekweekt worden van stekken verkregen van licht verhouten tweejarige twijgen. Ook middels afleggers kunnen jonge bomen verkregen worden, maar hiermee is meer tijd gemoeid. Enten op onderstam van een andere lindesoort wordt ook ontraden omdat daarmee de karakteristieke opslag van de stamvoet verandert. Het nemen van stekken dient in juni plaats te vinden. Stekken worden door kwekers in de warme kas onder waternevel binnen circa twee maanden aan de wortel gebracht. Daarna gaan de gewortelde stekken naar de koude kas om afgehard te worden tot april-mei in het jaar daarop. Na een jaar worden de jonge boompjes voor anderhalf jaar in de volle grond gezet. Dan worden ze bij een laankwekerij op afstand geplant tot de gewenste maat. Voor een flinke boom van 14-16 cm stamomtrek kost dat 5 a 6 jaar. Alles bijeen moet gerekend worden op zo'n 8 jaren voor ze geschikt zijn. Bovenstaande informatie werd welwillend verstrekt door Henny Ketelaar van "Bronnen Bomen". Het opkweken van lindestekken vereist dus wel enige ervaring. Aan te bevelen is om de stekken te laten oogsten en opkweken door de firma "Bronnen Bomen" (Meerwijkselaan 27, 6564 BS H. Landstichting; tel. 024-3601280; info@bronnen.nl) die al vele jaren ervaring hebben met het kweken van linden uit stek.

Diagonalen van de quinconce met links de overgebleven wortelopslag van een verdwenen linde.

Voor het stekken ten behoeve van de quinconce kunnen alle bestaande bomen gestekt worden. Voor de gemengde buitenrijen langs de grachten kunnen zowel bomen van het centrale voorplein als van de boomnummers 21, 29, 45, 46 en 47 (zie plantschema) genomen worden. Stekken van de jonge linden die langs de Wildbaan (achter het huis) staan zijn niet geschikt om te gebruiken omdat het een andere kloon betreft.

Samenvatting en conclusie

Het voorplein van Huis te Manpad, aangelegd circa 1735, bestaat uit een bijzondere beplantingspatroon: een zgn. quinconce. Het voorplein bestaat uit twee historische lindeklonen, die al uit de 17^e eeuw bekend zijn. Het lindevoorplein kan beschouwd worden als een zeldzaam en zeer waardevol cultureel erfgoed, zowel uit oogpunt van landgoedinrichting als vanuit de geschiedenis van boomkwekerij in Nederland.

Aanbevolen wordt om bij restauratie van de beplanting van het voorplein gebruik te maken van plantgoed opgekweekt uit stekken van de aanwezige twee historische klonen. Stekken van linden langs de Wildbaan zijn historisch niet verantwoord.

Vanwege het waardevolle karakter van het voorplein en aangezien grote sterfte van linden niet waarschijnlijk is in de komende decennia wordt hierbij tevens een alternatieve restauratieoptie in overweging gegeven.

Bij direct herplanten zodra een van de bestaande bomen uitvalt blijft het unieke monumentale beeld als geheel en de bijzondere belevingswaarde beter behouden. Geleidelijke verjonging geeft tevens minder risico ten aanzien van de diversiteit aan mycorrhiza en stinzenflora.